



AUÐUR

hagfræði fyrir íslenska þjóð

Inga lára Gylfadóttir

Kafl 1 Hagfræði

Gæði:

Vara og þjónusta sem framleidd er, afurð.

Skortur:

Takmörkuð gæði þjóðfélagsins.

Hagkerfi:

Efnahagslíf

Hagfræðin er fjölbreytt..

Mannfólkið reynir stöðugt að uppfylla, að því er virðist, óteljandi langanir og þarfir en stendur frammi fyrir því vandamáli að ekki er hægt að uppfylla þær allar. Til þess skortir nægilegt magn **gæða**. Lykilviðfangsefni hagfræðinnar snýst um glímuna við þennan skort á gæðum og valið sem hann leiðir af sér. Ef markmiðið er að hámarka velferð og hagsæld tiltekins hóps einstaklinga, s.s. þjóðar, má leita svara við ýmsum spurningum innan hagfræðinnar. Hagkerfi sem skilar árangri í að nálgast slíkt markmið er sagt skilvirkt.

Efni bókarinnar fellur að flestu leyti undir svið hagfræðinnar og að hluta til viðskiptafræðinnar. Báðar greinarnar tilheyra félagsvísindum sem eru sú gerð vísinda sem snýr að rannsóknum á mönnum og samfélagi manna og eru að ýmsu leyti ólíkar náttúruvísindum að gerð. Þættir eins og orka, kraftar, hröðun og afl hafa sömu eiginleika gegnum aldanna rás. Í rannsóknum á slíkum eiginleikum er gjarnan skapað umhverfi þar sem engin óvissa er um aðra þætti. Annað er uppi á teningnum í félagsvísindum og óvissan meiri, enda beinast rannsóknir og kannanir að eðli mannsins og hegðun hans við ólíkar aðstæður. Í hagfræði eru í vaxandi mæli gerðar rannsóknir og tilraunir til að styðja kenningar, en stundum er ekki hægt að gera þær nema í raunheiminum og þá getur verið erfitt að stjórna öllum áhrifaþáttum. Mannlegt eðli er flókið viðureignar þar sem hver einstaklingur og hver hópur býr við ólíkar hefðir, gildi og ytri aðstæður, auk þess sem tímarnir breytast og maðurinn með. Þess vegna er einn mikilvægur þáttur hagfræðinnar sagan og umhverfið sem kenningarnar spretta upp úr. Í gegnum tíðina hafa efnahagsstefnur byggst á hagfræðikenningum sem reynst hafa misvel. En það gleymist oft að stjórnvöld hafa oft túlkað þessar kenningar eftir hentugleika hverju sinni. Ef illa fer er því óvíst hvaða áhrif það hefur á aðfrid kenningarinnar í framþróun hagfræðinnar.

Hagfræðinni er gjarnan skipt í staðreyndahagfræði og stefnuhagfræði, sem er gildishlaðnari en byggir þó á hagfræðilegum

staðreyndum. Þessi greinarmunur skýrir af hverju hagfræðingar eru iðulega ósammála um hvaða stefnu eigi að marka í efnahagsmálum. Staðreyndahagfræði útskýrir og lýsir ákveðnum þáttum og virkni hagkerfisins og er undirstaða kenninga og tilrauna. Dæmi um það er að aukin peningaprentun veldur verðbólgu sem er almennt viðurkennd kenning í hagfræði. Í stefnuhagfræði geta hagfræðingar síðan deilt um hvaða stefnu sé „rétt“ að taka varðandi peningaprentun. Einn gæti sagt að aukin peningaprentun væri réttlætunleg á krepputímum til að sporna við atvinnuleysi, annar mótmælt á þeim forsendum að verðbólgan sem fylgir óhjákvæmilega hafi aðra ókosti eins og skerðingu kaupmáttar og enn annar gæti lýst efasemdum vegna þess að áhrif peningaprentunar skila sér á löngum tíma út í hagkerfið sem gæti verið farið að jafna sig og aðgerðirnar því valdið óþóllilega mikilli uppsveiflu. Annað dæmi um stefnuhagfræði er hvernig síðan íslenska álitamál um íslensku krónuna sem er af sama toga. Hagfræðingar eru sammála um að gengisfelling leiði yfirleitt til verðbólgu og rýri því kaupmátt landans á innfluttum vörum en auki um leið tekjur útflutningsgreina. Hagfræðingar deila síðan um hvort það sé ásættanleg peningastefna að erfðleikar útflutningsgreina, efnahags- eða peningamála séu leystir með gengislækkun og tilheyrandi verðbólgu. Sumir telja festingu krónu við annan gjaldmiðil eða upptöku nýs gjaldmiðils binda hendur stjórnvalda í kreppu þegar ekki er hægt að lækka laun sem að öðru óbreyttu gæti dregið úr atvinnuleysi á meðan öðrum finnst það veita stjórnvöldum aðhald í peninga- og efnahagsmálum og leiða til langtímafestnumörkunar þar sem ekki sé hægt að nota gengisfellinguna til að bjarga búi. Það er erfitt að segja að annar hafi rétt fyrir sér en ekki hinn þar sem báðir hafa nokkuð til síns máls. Hvaða stefnu hverjum og einum þykir raunhæft og réttlátt að fylgja er því byggt bæði á þekkingu á staðreyndum hagfræðinnar en einnig persónulegum gildum.

Gildismat einstaklinga eru ólík sem og hugmyndir þeirra um réttlæti heimsins, hvort þeir eru kommúnistar eða kapitalistar,



Grikkir bjuggu til orðið „oikonomia“, sem verður enska orðið „economics“, en það þýddi aðallega rekstur heimilis eða búfræði.

Fyrsta íslenska hagfræðiritið var skrifað af Arnlfjóti Ólafssyni árið 1880 og hét það Auðfræði.



Kafla 3 Vöru- og viðskipti

Eftir sérhæfingu þurftu vöruskipti að eiga sér stað..

Hagkerfi líkt og það sem skoðað var í kaflanum á undan er verulega einfölduð mynd af raunveruleikanum og því nauðsynlegt að bæta við þá mynd sem þar var dregin upp. Inn á hana má setja ýmsar atvinnugreinar; sjómennsku, landbúnað, framleiðslu og þjónustu. Þegar samfélagið verður stærra og fjölbreyttara verður vöruskiptahagkerfi líkt og Guðrún, Gunnar og Egill komu sér upp vandkvæðum bundið.

Guðrún gæti verið grænmetisæta og engan áhuga haft á kjöti. Ef hana langar í gulrætur verður hún að finna einhvern aðila sem selur gulrætur og langar í hveitið hennar í staðinn. Einnig gæti hún selt hveiti fyrir kjöt til að kaupa síðan gulrætur fyrir kjötið. Ef bakara langar í klippingu gæti það tekið drjúgan tíma að finna hárgreiðslumann sem tekur brauð sem greiðslu eða mútur. Slikir sem vantar túnþökur að finna þær í skiptum fyrir mútur. Slikir snúningar tækju óratíma og viðskipti gengju hægt og illa fyrir sig í sumum tilfellum myndu viðskipti jafnvel ekki nást.

..sem gat verið flókið ferli og því koma til peningar..

Þá kemur til gagnlegur miðill sem flestir hafa í sínum fótum, en það eru peningar. Peningar leystu vandann sem fólst í að finna gagnkvæmar þarfir í viðskiptum. Fyrstu peningarnir voru notaðir af Grikkjum sem gjaldmiðill um árið 600 f.kr. Í upphafi notuðu menn gull og aðra málma því þeir voru handhægir og verðmætir þar sem vörur voru oft fluttar langar vegalengdir einungis til vöruskipta. Slikur gjaldmiðill hefur innra virði og er verðmæti í sjálfu sér, sem gengur upp í vöruskiptahagkerfi, þar sem hveiti, kjöt og kartöflur hafa bæði virði í viðskiptum og innra virði sem neysluvörur. Peningar, greiðslukort og ávísanir hafa ekkert innra verðmæti. Pappírinn og plastið sem notað er í gjaldmiðilinn er tæplega nothæft ef okkur vantar pappír eða plast. Það hefur hins vegar notagildi til að kaupa ónotaðan pappír eða plast úr búð.



Hér á landi var vaðmál í fyrstu mest notað til viðskipta. Það er þykkt ofið ullarefni. Ákveðin lengd af vaðmáli kallaðist „alin“ og verð fólst í magni álna. Síðar voru skreið (þurrkaður fiskur) og saltfiskur einnig notuð sem gjaldmiðill.

Við getum gengið inn í hvaða verslun sem er og afhent þennan viðurkennda pappír og sölumaðurinn afhendir með glöðu geði vöru eða þjónustu í staðinn. Slikur gjaldmiðill, sem ekki hefur innra virði líkt og gull, er ákvarðaður af ríkinu sem ábyrgist hann.

Hann virkar þó einungis ef hann er samþykktur af öllum og notendur gjaldmiðilsins verða að bera traust til hans. Þannig er það ákvörðun allra að þessi gerð af pappír sé nothæf en ekki einhver önnur gerð.



Íslendingar áttu stundum viðskipti við sjófarendur og gátu þannig átt fjölbreyttari vöruskipti.

Kafla 5 Verðbólga

Verðið hækkar og hækkar.

Flestir hafa heyrt talað um verðbólgu svo oft að orðið fer inn um annað eyrað og út um hitt. Í nánast hverjum einasta fréttatíma eru fluttar fréttir um **verðbólgu**, **visitölu neysluverðs** og **byggingarvisitölu**, án þess að þorri almennings hafi skilning á forsendum eða tilgangi þeirra. Í þessum kafla verður farið í hvað felst í hugtakinu verðbólga og í fróðleikskösum má finna ítarefni um visitölu neysluverðs, útreikning visitölunnar og verðbólgunnar.

Verðbólgu er ekki auðvelt að útskýra en þó má segja í stuttu máli að hún sé almenn hækkun á **verðlagi** yfir afmarkað tímabil, oftast ár. Verðbólga þýðir viðvarandi (ekki tímabundin) hækkun almenns verðlags á markaði. Þegar talað er um verðlag er átt við meðalverð vöru og þjónustu á markaði. Verðbólga þýðir að verðlag hækkar. Ef verðbólga lækkar þýðir það ekki að verð hækki ekki lengur heldur að það hækkar minna eða hægar en áður. Ef verðlag helst óbreytt er verðbólgan engin. Ef verðlag lækkar er talað um **verðhjöðnun**. Það er mikilvægt að gera greinarmun á minni verðbólgu annars vegar og verðhjöðnun hins vegar.

Minni verðbólga þýðir að ef verðbólga var 10% eitt árið en er síðan 8% fyrir næsta ár hefur hún minnkað en verðlag heldur áfram að hækka. Verðhjöðnun þýðir hins vegar að verðlag lækkar.

Þó að margir telji að lækkun verðs sé jákvæð þróun þá hefur hún sínar neikvæðu hliðar. Ef almennt verðlag lækkar, minnkar það magn sem framleiðendur eru tilbúnir að selja líkt og við sáum á framboðsferlinum sem fjallað var um í síðasta kafla, lægra verð þýðir að minna magn er í boði. Það fást líka minni verðmæti fyrir vöruna, en launakostnaður lækkar yfirleitt ekki samhliða og fyrirtæki verða því að draga úr kostnaði. Atvinnuleysi getur því fylgt í kjölfarið. Samhliða lækkun verðlags fæst meira fyrir peningana, sem þýðir að **kaupmáttur** eykst, en um leið getur dregið úr verðmæti annarra fjárhagslegra eigna, til dæmis fasteigna.

Þegar eignir tapa verðmæti sínu getur það leitt til þess að fólk dregur úr fjárfestingum. Heimili og fjárfestar leggja ekki í að setja peninga í nýja hluti af ötta við að þeir lækki í verði eftir kaupin og halda því að sér höndum. Það leiðir til þess að minna er keypt sem leiðir aftur til enn minni framleiðslu og lækkunar verðs sem eykur enn frekar á ötta við verðhjöðnun. Þannig getur skapast hringrás eða vítahringur sem erfitt er að rjúfa. Það er ákjósanlegast ef hvorki er verðbólga né verðhjöðnun, en í hinu risastóra hagkerfi heimsins þar sem breytingar eru örvar er slíkt ómögulegt. Verðhjöðnun er yfirleitt álitin erfiðari viðfangs en verðbólga og reyna flest ríki að halda verðbólgu yfir núlli og koma í veg fyrir verðhjöðnun.

Guðrún skiptir á 17 kg af hveiti og 12 kg af kjöti. Kíló af hveiti kostar því 0,7 kg af kjöti. Slíkt verð kallast **hlutfallsverð** og er ólíkt peningaverði, þ.e. **nafnverði**, að því leyti að almenn verðbólga breytir hlutfalli. Hlutfallsverð getur breyst ef t.d. eftirspurn eða framboð annars eða tiltekinnar vöru breytist skyndilega meðan framboð annarra helst óbreytt. Nafnverðið gerir okkur kleift að bera saman verð á ólíkum vörum líkt og þegar verð á hveiti er 367 kr./kg en kjöti 525 kr./kg. Þegar nafnverð hækkar en hlutfallsverð helst óbreytt er talað um verðbólgu. Ef verðbólga er 5% hækkar kílóverð af hveiti í 385 kr. og kjöti í 551 kr. en kíló af hveiti kostar hins vegar enn 0,7 kg af kjöti og hlutfallsverðið helst því óbreytt. Bændurnir í sögunni okkar fá enn sama magn neysluvöru fyrir framleiðslu sína en verðmiðinn í krónum talið er annar. Það má hugsa sem nýtt nafn á sama magni.

Verðbólga hefur verið viðvarandi vandamál á Íslandi allt frá fyrri heimsstyrjöld. Hún náði hæst á 9. áratug síðustu aldar þegar hún fór yfir 80%.

Hlutfallsverð:

Verð einnar vöru tjáð sem hlutfall af annarri vöru.

Nafnverð (nafnvirði):

Skráð verð, peningalegt verð á tilteknum tímapunkti.



Kafla 10 Milliríkjavíðskipti

Hagvöxtur getur aukist með milliríkjavíðskiptum..

Umfang víðskipta við önnur ríki er háð mörgu. Stærð hagkerfisins skiptir máli, nálægð við möguleg víðskiptalönd, samgöngur, landamæri og tollar. Það sem skiptir mestu máli er að átta sig á gagnsemi slíkra víðskipta og þeim möguleikum sem þau bjóða upp á til að stuðla að auknum hagvexti og velferð.

Milliríkjavíðskipti eiga sér stað fyrst og fremst af því að lönd eru mismunandi og víðskipti gera ólíkum löndum kleift að byggja á hlutfallslegum yfirburðum sínum samanborið við önnur lönd. Milliríkjavíðskipti má hugsa sér á mjög svipaðan hátt og víðskiptin milli Gunnars, Guðrúnar og Egils sem fjallað var um áður. Við getum lesið kaflann um víðskipti þeirra og hugsað okkur að hvert þeirra tákni mismunandi ríki eða land. Þau gætu einnig sannað eftir mikla hlutfallslega yfirburði í framleiðslu landbúnaðarafurða og átt víðskipti við land sem heitir Útland sem hefur hlutfallslega yfirburði í framleiðslu á tölvum.

..óháð stærð víðskiptalanda og launakostnaði þar..

Í umræðum um samkeppnisstöðu milli landa heyrast oft þau rök gegn víðskiptum að sum lönd hafi of ódýrt vinnuafli, að önnur séu með miklu betri tækni, önnur séu svo stór, sum of lítil og að allt slíkt leiði til ójafnrar samkeppni. Oft einkennist umræðan af samanburði á allsherjaryfirburðum líkt og þeim sem um var rætt í kaflanum um víðskipti. Ef við hugsum okkur að bær Egils tákni Bandaríkin en Guðrúnar tákni Ísland getum við lesið þann kafla aftur og áttað okkur á því að þó að Bandaríkin geti haft allsherjaryfirburði í framleiðslu allra vara og þjónustu þá getur Ísland verið með hlutfallsyfirburði í framleiðslu einhvers borið saman við Bandaríkin. Ef Bandaríkjamenn reyna að framleiða allt þá þurfa þeir um leið að framleiða minna af því sem þeir geta framleitt við lítinn fórnarkostnað. Þeir myndu eyða vinnustundum, auðlindum og fjármagni í að framleiða eitthvað sjálfir sem þeir gætu keypt fyrir þær tekjur sem þeir fengju af því að selja það sem þeir framleiða við minni fórnarkostnað. Þegar tvö ríki eru borin

saman hafa bæði alltaf hlutfallsyfirburði í einhverju jafnvel þó eitt geti haft allsherjaryfirburði. Þar er mikilvægast að muna hverju við erum að fórna við að framleiða tiltekna vöru.

..af því að hagræðing við sérhæfingu getur verið mikil..

Það er mikilvægt atriði í milliríkjavíðskiptum að það er mikið hagræði fólgid í því að allir framleiði ekki allt sjálfir. Sérhæfing sem eykur hagkvæmni í stærra samhengi þýðir ekki endilega að hver bær, borg eða land framleiði aðeins eina vöru. Slíkt er aðeins sett fram til að auka skilning á virkni víðskipta. Nær er að hver eining, hvort sem er bær, borg eða ríki, framleiði ekki allt sjálf til eigin nota heldur leggi áherslu á hlutfallslega yfirburði og kaupi þá hluti sem er ekki hentugt eða mögulegt að framleiða heima við. Það sem skiptir máli er að það er hvorki hægt né hentugt fyrir Íslendinga að framleiða allt frá kartöflum til tölvuskjáa sjálfir.

Á móti kemur að það getur verið mikilvægt fyrir þjóðir að leggja ekki áherslu á of einhæfa framleiðslu því slíkt getur haft mikil áhrif á hagsveiflur þegar einhver áföll verða í ákveðinni grein. Milliríkjavíðskipti eru leið heimsins til að sérhæfa sig að einhverju leyti sem veldur því að sum lönd hverfa frá óhagkvæmum og dýrum framleiðsluáferðum sem önnur lönd hafa hlutfallslega yfirburði í.

Hagræði:
Nytsemd, hagnaður.

